ANA BÖLÜM
# SÖZCÜK TÜRLERİ

## 4. Ek Fiil ve Yapısına Göre Fiiller

Ek fiil isimleri yüklem yapar ve birleşik çekim kurar. Fiilin yapısı ise fiilin basit, türemiş veya birleşik oluşuyla ilgilidir.

### 4.1 Ek fiil

#### 4.1.1 Ek fiilin görevleri

**Ek fiil, isim soylu sözcükleri yüklem yapan veya çekimli fiillere gelerek birleşik çekim kuran "i-" fiilidir.**

- Birleşik zaman ile yapıca birleşik fiil farklıdır.

**ÖRNEK**

Hava dün serindi.

**AÇIKLAMA**

Ek fiil, isim soylu serin sözcüğünü geçmiş zaman anlamıyla yüklem yapmıştır.

**ÖRNEK**

Ece bizi kapıda bekliyormuş.

**AÇIKLAMA**

Çekimli fiile ek fiilin rivayeti gelmiştir. Böylece şimdiki zamanın rivayeti kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Dün hava serindi.

**AÇIKLAMA**

"Serin" adına ek fiilin geçmiş zamanı eklenerek yüklem kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Geçen yıl burada öğretmendim.

**AÇIKLAMA**

İsim, "idi" ve kişi ekiyle yargı bildirir.

#### 4.1.2 İsimlerde ek fiil

**İsimlerde ek fiil, bir ismin veya isim grubunun zaman ve kişi bildirerek yüklem olmasını sağlar.**

- Görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart ve geniş zaman biçimleri bulunur.
- Geniş zamanda üçüncü kişide -dır kullanılabilir veya düşebilir.
- Ek fiil isim soylu sözcüklere yargı kazandırır. "Öğrenciydim." sözünde öğrenci adı, i-di-m ile geçmiş zamana ve birinci kişiye bağlanır. Ek fiil bitişik veya bazı biçimlerde ayrı yazılabilir. "Öğrenci idim" ile "öğrenciydim" aynı temel yapıyı taşır. Araya giren y sesi, ünlülerin yan yana gelmesini önler.

**ÖRNEK**

Geçen yıl öğrenciydim.

**AÇIKLAMA**

Öğrenci adı, ek fiilin geçmiş zamanı ve birinci tekil kişiyle çekimlenmiştir.

**ÖRNEK**

Toplantı salonu doluymuş.

**AÇIKLAMA**

Dolu sözcüğü, ek fiil aracılığıyla sonradan öğrenilen durumun yüklemi olmuştur.

**ÖRNEK**

Dün hava serindi.

**AÇIKLAMA**

"Serin" adına ek fiilin geçmiş zamanı eklenerek yüklem kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Geçen yıl burada öğretmendim.

**AÇIKLAMA**

İsim, "idi" ve kişi ekiyle yargı bildirir.

#### 4.1.3 Birleşik zaman

**Birleşik zamanlı fiil, kip eki almış bir fiilin ek fiilin hikâye, rivayet veya şart biçimlerinden birini de almasıyla kurulur.**

- Çekimli fiile ek fiilin hikâye, rivayet veya şart biçimleri gelir.
- Adlandırmada önce asıl kip, sonra ek fiilin işlevi söylenir.
- Çekimli fiile ek fiilin idi, imiş veya ise biçimi geldiğinde birleşik çekim kurulur. "Geliyordum" şimdiki zamanın hikâyesi, "gelirmiş" geniş zamanın rivayeti, "gelirse" geniş zamanın şartıdır. "Gelmişti" öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesidir. Birden fazla zaman veya kip katmanı, fiilin yapısının birleşik olduğu anlamına gelmez.

**ÖRNEK**

Akşam kitap okuyordum.

**AÇIKLAMA**

Şimdiki zamanın ardından ek fiilin geçmiş zaman biçimi gelmiştir. Bu çekim şimdiki zamanın hikâyesidir.

**ÖRNEK**

Gelecekmiş.

**AÇIKLAMA**

Gelecek zamanın rivayetiyle başka birinden edinilen bilgi aktarılabilir.

**ÖRNEK**

Çocukken bu yolda koşardım.

**AÇIKLAMA**

Geniş zamanlı fiile "idi" eklenerek geniş zamanın hikâyesi oluşturulmuştur.

**ÖRNEK**

Dün onu bekliyorduk.

**AÇIKLAMA**

"-yor" ile "idi" birlikte şimdiki zamanın hikâyesini kurar.

### Birleşik fiillerin kuruluşunu karşılaştırma

| Tür | Kuruluş ve örnek |
|---|---|
| Yardımcı fiille | İsim unsuru + etmek/olmak/kılmak/eylemek/buyurmak: yardım etmek |
| Anlamca kaynaşmış | Deyimleşmiş bütün: gözden düşmek |
| Kurallı (tasvir) | Fiil tabanı + bağlantı + bil-/ver-/kal-/dur-/gel-/yaz-: okuyabilmek, bakakalmak |

## 4.2 Yapısına göre fiiller

### 4.2.1 Basit fiil

**Basit fiil, yapım eki almamış ve başka bir sözcükle birleşmemiş fiildir.**

- Yapım eki almamış fiildir.
- Kip ve kişi ekleri basit yapıyı değiştirmez.

**ÖRNEK**

Geldik.

**AÇIKLAMA**

Gel- kökü çekim eki almıştır.

**ÖRNEK**

Koşuyordum.

**AÇIKLAMA**

Birleşik zamanlı çekim yapım eki oluşturmaz.

**ÖRNEK**

Bahçeden bir ses geldi.

**AÇIKLAMA**

"-di" çekim eki fiilin basit yapısını değiştirmez.

**ÖRNEK**

Kıyıya kadar yüzdük.

**AÇIKLAMA**

"Yüz-" fiili yapım eki almamıştır.

### 4.2.2 Türemiş fiil

**Türemiş fiil, isim veya fiil köküne ya da gövdesine yapım eki getirilerek oluşturulan fiildir.**

**ÖRNEK**

Odayı temizledi.

**AÇIKLAMA**

Temiz-le- türemiş fiildir.

**ÖRNEK**

Bebeği uyuttu.

**AÇIKLAMA**

Uyu-t- fiilden fiil türetme örneğidir.

**ÖRNEK**

Yol gitgide genişledi.

**AÇIKLAMA**

"Geniş" sözcüğünden yapım ekiyle fiil türemiştir.

**ÖRNEK**

Çiçekleri suladık.

**AÇIKLAMA**

"Su" adına -la eki getirilerek fiil yapılmıştır.

### 4.2.3 Yardımcı fiille kurulan birleşik fiil

**Yardımcı fiille kurulan birleşik fiil, bir isimle "etmek, olmak" gibi bir yardımcı fiilin birlikte tek bir eylemi karşılamasıdır.**

- İsim ile et-, ol- gibi yardımcı fiiller birlikte bir eylemi karşılar.
- İsim veya isim soylu unsur ile yardımcı fiil bir eylem kavramı oluşturur. Yaygın yardımcı fiiller etmek, olmak, eylemek ve kılmaktır; edilmek ve olunmak edilgen biçimler olarak da kullanılır.
- Yardımcı fiil bütünün çekimini taşır: yardım et-ti-m, hazır ol-acak-sın. Bütün yapı tek yüklem olarak alınır.
- Aynı sözcük temel anlamıyla bağımsız fiil olabilir. Meyveler oldu cümlesinde olmak olgunlaşmayı anlatır; hazır oldu sözünde adla birleşik eylem kurar.
- Yardımcı fiille kurulan yapıların hepsi bitişik yazılmaz. Ses değişikliği olmayan yardım etmek ayrı, hissetmek gibi ses olayı bulunan yerleşmiş biçimler bitişik yazılır.

- Yardımcı fiille kurulan birleşik fiilde bir isim “etmek, olmak” gibi fiille birlikte tek eylemi anlatır. “Yardım etmek, fark etmek” ayrı yazılır. Ses düşmesi veya türemesi bulunan “affetmek, hissetmek” gibi biçimler bitişir. Yazımın nedeni birleşik fiil olması tek başına değildir, birleşmedeki ses değişimi ve sözlükleşmiş yazım dikkate alınır.

**ÖRNEK**

Arkadaşına yardım etti.

**AÇIKLAMA**

İsim ve yardımcı fiil birlikte yüklemdir.

**ÖRNEK**

Borcu affetti.

**AÇIKLAMA**

Ses değişikliğiyle oluşan birleşik fiil bitişik yazılır.

**ÖRNEK**

Aday toplantıda söz talep etti.

**AÇIKLAMA**

“Talep” adı “etmek” yardımcı fiiliyle birlikte isteme anlamını karşılar.

**ÖRNEK**

Hatasını kabul etti.

**AÇIKLAMA**

“Kabul” adı “etmek” yardımcı fiiliyle birleşir.

## 4.2.3.1 Etmek yardımcı fiili

**Etmek, isim veya isim soylu bir unsurla birleşerek bir eylem kavramı kurabilir.**

- Etmek çekim alır, isim unsuru bütünün temel kavramını taşır. Yardım ettim yapısı tek bir yüklemdir.
- Ses olayı bulunmayan yardım etmek, kabul etmek, fark etmek ayrı yazılır. Af + etmek > affetmek biçiminde ünsüz türemesi vardır; bitişik yazılır.
- Bu eşya yüz lira eder cümlesindeki etmek, değer tutmak anlamıyla bağımsız fiildir.

**ÖRNEK**

Arkadaşına yardım etti.

**AÇIKLAMA**

Yardım ismi ile etmek tek bir eylem kavramı oluşturmuştur.

**ÖRNEK**

Teklifi kabul ettik.

**AÇIKLAMA**

Kabul + etmek birleşik fiildir; çekim yardımcı fiildedir.

**ÖRNEK**

Yanlışını fark etti.

**AÇIKLAMA**

Fark etmek ayrı yazılır; ses düşmesi veya türemesi yoktur.

**ÖRNEK**

Beni affetti.

**AÇIKLAMA**

Af + etmek birleşirken f ünsüzü türemiştir. Birleşik fiil bitişik yazılır.

**İsim unsuru** → **et-** → **Çekim eki**

| Yapı | Yazım |
|---|---|
| yardım + etmek | yardım etmek |
| af + etmek | affetmek |
| his + etmek | hissetmek |
| ret + etmek | reddetmek |

## 4.2.3.2 Olmak yardımcı fiili

**Olmak, bir isim veya isim soylu unsurla birlikte bir durum veya oluş kavramını eylemleştirebilir.**

- Hazır olmak, mutlu olmak ve var olmak gibi yapılar yardımcı fiille kurulabilir; çekim olmak üzerindedir.
- Ses kaybı bulunan kayıp + olmak > kaybolmak bitişik; ses değişmesi bulunmayan hazır olmak ayrı yazılır.
- Olmak tek başına gerçekleşmek, olgunlaşmak veya meydana gelmek anlamlarında da kullanılabilir; her olmak yardımcı değildir.
- Okumuş olmak gibi fiilimsiyle kurulan özel zaman-görünüş yapıları, okul dil bilgisinde öğretilen basit isim + yardımcı fiil örnekleriyle aynı şemaya gelişigüzel sokulmaz.

**ÖRNEK**

Sunum için hazır olduk.

**AÇIKLAMA**

Hazır sözü olmak ile eylem kavramı kurmuştur.

**ÖRNEK**

Habere çok mutlu oldu.

**AÇIKLAMA**

Mutlu olma durumu yardımcı fiille anlatılır.

**ÖRNEK**

Sis içinde yol kayboldu.

**AÇIKLAMA**

Kayıp + olmak birleşirken ünlü düşmüş ve bitişik yazılmıştır.

**ÖRNEK**

Bu bitki kuraklıkta da var olabilir.

**AÇIKLAMA**

Var olmak yapısındaki olmak yardımcı fiildir; olabilir ayrıca yeterlik/olasılık biçimi almıştır.

İsim / sıfat → ol- → Çekim eki

## 4.2.3.3 Kılmak yardımcı fiili

**Kılmak, bir isim veya isim soylu unsuru eylemleştiren yardımcı fiillerden biridir.**

- Güncel dilde özellikle mümkün kılmak, gerekli kılmak ve etkili kılmak gibi yapılarda kullanılır.
- Namaz kılmak gibi yerleşmiş yapılarda da kılmak ile ad bir eylem kavramı oluşturur. Sözcüğün eski veya seyrek olması bağımsız bir çekim kuralı doğurmaz.
- Kılmak yerine her cümlede etmek veya olmak getirilemez; sözcüklerin yerleşmiş birlikteliği korunur.

**ÖRNEK**

Yeni düzenleme ulaşımı mümkün kıldı.

**AÇIKLAMA**

Mümkün + kılmak bir eylem kavramı kurar.

**ÖRNEK**

Yoğun yağış önlem almayı gerekli kıldı.

**AÇIKLAMA**

Gerekli duruma getirme anlamı yardımcı fiille kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Açık anlatımı sunumu etkili kıldı.

**AÇIKLAMA**

Etkili hâle getirme anlamı vardır.

**ÖRNEK**

Dedem sabah namazını kıldı.

**AÇIKLAMA**

Namaz kılmak yerleşmiş birleşik eylemdir; fiil kişi ve zaman bakımından çekilmiştir.

İsim / sıfat → kıl- → Çekim eki

## 4.2.3.4 Eylemek yardımcı fiili

**Eylemek, isim veya isim soylu bir unsurla birleşik fiil kurabilen, özellikle edebî ve geleneksel söyleyişlerde görülen yardımcı fiildir.**

- Etmek ile yakın görevde olsa da her söz grubunda doğal biçimde onun yerine kullanılamaz.
- Yardımcı fiil zaman ve kişiye göre çekilir: eyledi, eylemiş, eyleyecek.
- Sözlükte yerleşmiş birleşik biçimlerin yazımı ayrıca korunur; ses olayı olmayan birleşmeler genel olarak ayrı yazılır.

**ÖRNEK**

Sanatçı izleyenleri hayran eyledi.

**AÇIKLAMA**

Hayran + eylemek eylem kavramı kurmuştur; söyleyiş edebîdir.

**ÖRNEK**

Şair dostuna teşekkür eyledi.

**AÇIKLAMA**

Teşekkür etmekle yakın anlamlı geleneksel söyleyiştir.

**ÖRNEK**

Bu iyi haber beni mutlu eyledi.

**AÇIKLAMA**

Mutlu duruma getirme yardımcı fiille anlatılır.

**ÖRNEK**

Düşkünlere yardım eyledi.

**AÇIKLAMA**

Yardım adı eylemek ile birleşmiştir; çekim eyledi üzerindedir.

İsim unsuru → eyle- → Çekim eki

## 4.2.3.5 Buyurmak yardımcı fiili

**Buyurmak, bazı geleneksel ve saygılı söyleyişlerde bir isimle birlikte birleşik fiil kuran yardımcı fiil olarak kullanılabilir.**

- Emir buyurmak, MEB kaynaklarında yardımcı fiille kurulan yapıya örnek verilir. Etmek, olmak, kılmak ve eylemek yanında daha sınırlı kullanım alanı vardır.
- Buyurmak her yerde yardımcı değildir. İçeri buyurun sözünde davet eden bağımsız kullanım bulunur; karar isimle birlikte kurulan anlama göre verilir.

**ÖRNEK**

Padişah hazırlık yapılmasını emir buyurdu.

**AÇIKLAMA**

Emir adı ve buyurmak bir eylem kavramı kurar; geçmiş zaman yardımcı fiildedir.

**ÖRNEK**

Komutan birliklerin beklemesini emir buyurmuş.

**AÇIKLAMA**

Geleneksel söyleyişte emir vermek anlamı vardır; -muş çekimi sondaki fiile gelir.

**ÖRNEK**

Yönetici, "Siz ne emir buyurursunuz?" diye sordu.

**AÇIKLAMA**

Saygılı söyleyişte emir + buyurmak yapısı kullanılmıştır.

**ÖRNEK**

Hükümdar kapının açılmasını emir buyuracak.

**AÇIKLAMA**

Birleşik fiil gelecek zamanla çekilmiştir; iki unsur ayrı yazılır.

İsim unsuru → buyur- → Çekim eki

## 4.2.4 Anlamca kaynaşmış birleşik fiil

**Anlamca kaynaşmış birleşik fiil, sözcüklerin birlikte kalıplaşıp tek bir eylemi anlatmasıyla oluşur.**

- En az iki sözcük bir araya gelip yerleşmiş yeni bir eylem anlamı kurar. Sözcüklerden biri veya birkaçı gerçek anlamından uzaklaşabilir; bütünün anlamı tek tek sözcükleri toplamakla bulunmaz.
- Gözden düşmek saygınlığını yitirmek, kulak vermek dikkatle dinlemek, gönül almak kırgınlığı gidermek anlamındadır. Fiilin tamamı birlikte açıklanır ve yüklemse parçalanmadan alınır.
- Bir isim unsuruyla kurulan deyimleşmiş yapılar, iki fiilin belirli bir kuruluşla birleştiği tasvir fiillerinden ayrılır. Bakakalmak sürerlik, düşeyazmak yaklaşmadır; bu iki örnek yalnız anlamları mecazlaşmış olabilir düşüncesiyle deyimleşmiş birleşik fiil başlığına taşınmaz.
- Yazım tek başına ölçüt değildir. Kulak vermek ayrı, vazgeçmek gibi yerleşmiş biçimler bitişik yazılabilir. Sözcüğün yerleşmiş yazımı korunur.
- Çekim son fiil üzerinde yapılır: gözden düş-tü, kulak ver-di-m. Araya bazı sözcükler girebilse de kalıbın anlam ilişkisi sürer: söylediklerine dikkatle kulak verdi.
- Gerçek kullanım ile deyimleşmiş kullanım bağlamla ayrılır. Merdivene elini attı sözünde gerçek bir hareket; soruna el attı sözünde sorunu çözmek için işe girişme anlatılabilir.

**ÖRNEK**

Sonunda gözden düştü.

**AÇIKLAMA**

Değerini veya saygınlığını yitirdi.

**ÖRNEK**

Öğretmenine kulak verdi.

**AÇIKLAMA**

Dikkatle dinlediği anlatılır.

**ÖRNEK**

Bu fırsatı gözden kaçırdı.

**AÇIKLAMA**

Fiil grubu, fırsatı fark edememe anlamı taşır.

**ÖRNEK**

Duyduklarına kulak verdi.

**AÇIKLAMA**

Birleşmiş ifade, dikkatle dinlemek anlamına gelir.

## 4.2.5 Kurallı birleşik fiiller

### 4.2.5.1 Yeterlik fiili

**Yeterlik fiili, bir işi yapabilme gücünü veya olasılığını bildiren, "bil-" yardımcı fiiliyle kurulan yapıdır.**

- Eylemi gerçekleştirebilme gücü veya olanağı bildirir.
- Fiil tabanı + -(y)a/-(y)e + bil- yapısıyla kurulur: okuyabilmek, gelebilmek. Bilmek burada bilme eyleminin bağımsız anlamını taşımaz.
- Olumsuz yeterlikte bil- düşebilir: gelememek, okuyamamak. Gelmeyebilir sözü ise gelmeme olasılığını anlatabilir; gelemeyebilir sözü gelememe olasılığıdır.

| Özellik | Biçim / örnek |
|---|---|
| Kuruluş | Fiil + -(y)a/e + bil- |
| Olumlu | gelebilir |
| Olumsuz yeterlik | gelemez |
| Olasılık | gelmeyebilir / gelemeyebilir |

**ÖRNEK**

Soruyu çözebilirim.

**AÇIKLAMA**

Çözmeye gücü yetme anlamı vardır.

**ÖRNEK**

Akşama gelebilir.

**AÇIKLAMA**

Bağlama göre olasılık da bildirir.

**ÖRNEK**

Bu soruyu çözebilirim.

**AÇIKLAMA**

Yeterlik, işi yapacak gücün bulunduğunu gösterir.

**ÖRNEK**

Soğuktan kapıyı açamadım.

**AÇIKLAMA**

Yeterliğin olumsuzu, açmanın mümkün olmadığını anlatır.

### 4.2.5.2 Tezlik fiili

**Tezlik fiili, işin çabucak veya kolayca yapıldığını bildiren, "ver-" yardımcı fiiliyle kurulan yapıdır.**

- Eylemin çabucak, kolayca veya birden yapılmasını anlatabilir.
- Fiil tabanı + -(y)ı/-(y)i/-(y)u/-(y)ü + ver- yapısıyla kurulur. Çabukluk, kolaylık veya rica gibi anlamlar bağlama göre değişir.
- Alıvermek ile kitabı vermek aynı yapı değildir. İlkinde ver- yardımcı unsur, ikincisinde vermek bağımsız fiildir.

| Özellik | Biçim / örnek |
|---|---|
| Kuruluş | Fiil + -(y)ı/i/u/ü + ver- |
| Çabukluk | kapıyı açıverdi |
| Rica | bana bakıver |
| Olumsuz biçim | yapıverme / yapmayıver |

**ÖRNEK**

Düğümü çözüverdi.

**AÇIKLAMA**

Çözmenin kolaylığı veya hızı vurgulanır.

**ÖRNEK**

Notu yazıver.

**AÇIKLAMA**

İşin kısa sürede yapılması istenir.

**ÖRNEK**

Lütfen çantayı tutuver.

**AÇIKLAMA**

Tezlik yapısı burada rica anlamı da taşır.

**ÖRNEK**

Notu bir anda yazıverdi.

**AÇIKLAMA**

"-iver-" işin çabucak yapıldığını bildirir.

### 4.2.5.3 Sürerlik fiili

**Sürerlik fiili; eylemin devam etmesini, bir durumda kalmayı veya geçmişten beri sürmesini anlatan kurallı birleşik fiildir.**

- Üç temel kuruluş ayrı izlenir: fiil + -(y)a/-(y)e + kal-, fiil + -(y)a/-(y)e + dur-, fiil + -a/-e + gel-. Kal-, dur- ve gel- bu yapılarda bağımsız sözlük anlamlarıyla kullanılmaz.
- -akal/-ekal bir durumda kalmayı; -adur/-edur eylemi sürdürmeyi; -agel/-egel geçmişten beri sürmeyi gösterebilir. Bu anlamlar cümlede kontrol edilir; kalıp görmek her örnekte aynı yorumu zorunlu kılmaz.
- Bu birleşmeler bitişik yazılır: bakakalmak, okuyadurmak, süregelmek. Bunlar sırf bir yapım eki eklenmiş sözcükler gibi değil, fiil tabanı ve yardımcı unsurla birlikte gösterilir.
- Yaklaşma kuruluşu -ayaz/-eyaz ayrı bir türdür. Düşeyazdı, düşme eyleminin gerçekleşmesine çok yaklaşıldığını; bakakaldı ise bakma durumunda kalındığını anlatır.

| Özellik | Biçim / örnek |
|---|---|
| Kuruluş | Fiil + -a/e + dur-/kal-/gel- |
| Sürme | gidedur |
| Durumda kalma | bakakaldı |
| Geçmişten sürme | süregelir |

**ÖRNEK**

Arkasından bakakaldı.

**AÇIKLAMA**

Bakma durumu sürdü.

**ÖRNEK**

Bu alışkanlık süregelmiş.

**AÇIKLAMA**

Süreklilik vurgulanır.

**ÖRNEK**

Çocuk uzaklaşan trene bakakaldı.

**AÇIKLAMA**

Bakma işinin sürdüğünü "-akal-" yapısı belirtir.

**ÖRNEK**

Sen anlatadur, ben not alayım.

**AÇIKLAMA**

"Anlatadur" söyleminde anlatma işinin sürmesi istenir.

## 4.2.5.3.1 -akal / -ekal ile sürerlik

**Fiilin -a/-e bağlantısıyla kal- fiiline birleşmesi, bir eylemde veya durumda kalmayı anlatan kurallı birleşik fiil oluşturabilir.**

- Kuruluş fiil tabanı + -(y)a/-(y)e + kal- biçimindedir. Ünlüyle biten tabanda y bulunabilir: uyu-y-a-kal-.
- Bakakalmak ve donakalmakta bir durumda kalma; uyuyakalmakta farkında olmadan uykuya geçip o durumda kalma anlamı öne çıkar. Her örneği yalnız uzun sürme diye açıklamak yeterli değildir.
- Bütün yapı bitişik yazılır; zaman ve kişi ekleri sona gelir: bak-a-kal-dı-m. Kalmak bağımsız fiilse bu yapı aranmaz: Evde kaldım.

**ÖRNEK**

Trenin ardından bakakaldım.

**AÇIKLAMA**

Bak-a-kal-dı-m: bakışın o yönde sürüp kalması anlatılır.

**ÖRNEK**

Çocuk koltukta uyuyakalmış.

**AÇIKLAMA**

Uyu-y-a-kal-mış: farkında olmadan uykuya dalıp o durumda kalma vardır.

**ÖRNEK**

Haberi duyunca donakaldı.

**AÇIKLAMA**

Don-a-kal-dı: şaşkınlıkla hareketsiz kalma anlamı kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Beklenmedik cevap karşısında şaşakaldık.

**AÇIKLAMA**

Şaş-a-kal-dı-k: şaşkınlık içinde kalma durumu vurgulanır.

**Fiil tabanı** → **-(y)a/e + kal-** → **Durumda kalma**

## 4.2.5.3.2 -adur / -edur ile sürerlik

**Fiilin -a/-e bağlantısıyla dur- fiiline birleşmesi, eylemin bir süre sürdürülmesini anlatan kurallı birleşik fiil oluşturabilir.**

- Kuruluş fiil tabanı + -(y)a/-(y)e + dur- biçimindedir. Bağlama göre geçici olarak devam etme veya başka iş yapılırken sürdürme anlamı vardır.
- Gidedurmak, okuyadurmak ve yazadurmak bitişik yazılır. Kullanımları günlük dilde her fiille aynı yaygınlıkta değildir.
- Okuyup durdu da süreklilik bildirebilir; ancak -edur kuruluşuyla biçimce aynı değildir. Anlam benzerliği, ek ve sözcük sınırlarını ortadan kaldırmaz.

**ÖRNEK**

Sen gidedur, ben arkandan yetişirim.

**AÇIKLAMA**

Git-e-dur: yürüme/gitme eylemini şimdilik sürdürme istenir; t sesi birleşmede d olarak görünür.

**ÖRNEK**

Siz yazadurun, ben belgeleri getireyim.

**AÇIKLAMA**

Yaz-a-dur-un: başka bir iş yapılırken yazmanın sürdürülmesi istenir.

**ÖRNEK**

Sen kitabını okuyadur, ben çayı hazırlayayım.

**AÇIKLAMA**

Oku-y-a-dur: ünlüyle biten fiilde y yardımcı sesi vardır; okumaya devam etme anlamı kurulur.

**ÖRNEK**

Siz bekleyedurun, ben görevliye sorayım.

**AÇIKLAMA**

Bekle-y-e-dur-un: beklemenin bir süre daha sürdürülmesi istenir.

**Fiil tabanı** → **-(y)a/e + dur-** → **Devam ettirme**

## 4.2.5.3.3 -agel / -egel ile sürerlik

**Fiilin -a/-e bağlantısıyla gel- fiiline birleşmesi, bir eylemin geçmişten beri sürmesini veya tekrarlanmasını anlatan kurallı birleşik fiil oluşturabilir.**

- Süregelmek, olagelmek ve anlatılagelmek gibi yerleşmiş yapılar bu başlıkta incelenir. Kuruluşta eylem adı değil, fiil tabanı bulunur.
- Her -agel kullanımı aynı anlamı vermez. Çıkageldi sözünde birdenbire ortaya çıkma anlamı öne çıkabilir; bağlam ayrıca açıklanır.
- Birleşik yapı bitişik yazılır. Geldi sözcüğü her zaman yardımcı fiil değildir: Köyden geldi cümlesinde bağımsız hareket fiilidir.

**ÖRNEK**

Bu gelenek yüzyıllardır süregeliyor.

**AÇIKLAMA**

Sür-e-gel-iyor: geçmişten bugüne devam etme anlamı vardır.

**ÖRNEK**

Bu öykü kuşaktan kuşağa anlatılagelmiş.

**AÇIKLAMA**

Anlat-ıl-a-gel-miş: anlatma işinin geçmişten beri tekrarlanması bildirilir; anlatıl- edilgen fiil tabanıdır.

**ÖRNEK**

Bu tören eskiden beri yapılagelir.

**AÇIKLAMA**

Yap-ıl-a-gel-ir: uygulamanın geçmişten beri sürmesi söz konusudur.

**ÖRNEK**

Bu durum öteden beri olagelmiş.

**AÇIKLAMA**

Ol-a-gel-miş: aynı durumun geçmişten beri ortaya çıkması anlatılır.

| Fiil tabanı | → | -a/e + gel- | → | Geçmişten sürme |
|---|---|---|---|---|

### 4.2.5.4 Yaklaşma fiili

**Yaklaşma fiili, bir işin gerçekleşmesine çok yaklaşıldığını bildiren, “yaz-” yardımcı fiiliyle kurulan yapıdır.**

- Bir eylemin gerçekleşmesine çok yaklaşılmasını bildirir.
- Fiil tabanı + -a/-e + yaz- yapısıyla eylemin gerçekleşmesine çok yaklaşma anlatılır: düşeyazmak. Eylem genellikle gerçekleşmemiştir.
- Yazı yazmak sözündeki yazmak bağımsız fiildir; düşeyazmak içindeki yaz- yardımcı unsurdur.

| Özellik | Biçim / örnek |
|---|---|
| Kuruluş | Fiil + -a/e + yaz- |
| Yaklaşma | düşeyazdı |
| Yaklaşma | boğulayazdı |
| Sonuç | İş genellikle gerçekleşmez. |

**ÖRNEK**

Merdivende düşeyazdım.

**AÇIKLAMA**

Az kalsın düşme durumu anlatılır.

**ÖRNEK**

Buzda kayıp düşeyazdı.

**AÇIKLAMA**

Düşme gerçekleşmenin eşiğindedir.

**ÖRNEK**

Şaşkınlıktan bayılayazdı.

**AÇIKLAMA**

Bayılmaya çok yaklaşma anlatılır.

**ÖRNEK**

Merdivenden düşeyazdım.

**AÇIKLAMA**

Düşme neredeyse gerçekleşmiş, ancak gerçekleşmemiştir.

## 4.1 Ek fiil

### 4.1.4 Ek fiilin görülen geçmiş zamanı

**Ek fiilin görülen geçmiş zamanı, isim yüklemini “idi” ile geçmiş zamana bağlar.**

- İsim soylu sözcüğü geçmişteki bir durumun yüklemi yapar.
- İdi ayrı yazılabilir veya sözcüğe eklenebilir.

| Kişi | Olumlu | Olumsuz |
|---|---|---|
| Ben | öğrenciydim | öğrenci değildim |
| Sen | öğrenciydin | öğrenci değildin |
| O | öğrenciydi | öğrenci değildi |
| Biz | öğrenciydik | öğrenci değildik |
| Siz | öğrenciydiniz | öğrenci değildiniz |
| Onlar | öğrenciydiler | öğrenci değildiler |

Ek fiilin görülen geçmiş zamanı — Soru

| Kişi | Soru biçimi |
|---|---|
| Ben | öğrenci miydim? |
| Sen | öğrenci miydin? |
| O | öğrenci miydi? |
| Biz | öğrenci miydik? |
| Siz | öğrenci miydiniz? |
| Onlar | öğrenci miydiler? |

**ÖRNEK**

Hava serindi.

**AÇIKLAMA**

Serin idi biçimindeki isim yüklem geçmişi anlatır.

**ÖRNEK**

Geçen yıl öğrenciydim.

**AÇIKLAMA**

Geçmişte konuşanın öğrenci olduğu bildirilir.

**ÖRNEK**

Dün hava serindi.

**AÇIKLAMA**

“Serin” adına ek fiilin geçmiş zamanı eklenerek yüklem kurulmuştur.

**ÖRNEK**

Geçen yıl burada öğretmendim.

**AÇIKLAMA**

İsim, “idi” ve kişi ekiyle yargı bildirir.

## 4.1.5 Ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı

**Ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı, isim yüklemini “imiş” ile sonradan öğrenilen veya fark edilen bir durum olarak bildirir.**

- İsim soylu yüklemi sonradan öğrenme veya fark etme anlamıyla kurabilir.

| Kişi | Olumlu | Olumsuz |
|---|---|---|
| Ben | öğrenciymişim | öğrenci değilmişim |
| Sen | öğrenciymişsin | öğrenci değilmişsin |
| O | öğrenciymiş | öğrenci değilmiş |
| Biz | öğrenciymişiz | öğrenci değilmişiz |
| Siz | öğrenciymişsiniz | öğrenci değilmişsiniz |
| Onlar | öğrenciymişler | öğrenci değilmişler |

Ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı — Soru

| Kişi | Soru biçimi |
|---|---|
| Ben | öğrenci miymişim? |
| Sen | öğrenci miymişsin? |
| O | öğrenci miymiş? |
| Biz | öğrenci miymişiz? |
| Siz | öğrenci miymişsiniz? |
| Onlar | öğrenci miymişler? |

**ÖRNEK**

Salon boşmuş.

**AÇIKLAMA**

Boş olduğu öğrenilmiş veya fark edilmiştir.

**ÖRNEK**

O gün hastaymış.

**AÇIKLAMA**

Geçmişteki durum aktarılmaktadır.

**ÖRNEK**

Meğer çanta seninmiş.

**AÇIKLAMA**

Çantanın sahibinin kim olduğu sonradan anlaşılır.

**ÖRNEK**

O gün okul tatilmiş.

**AÇIKLAMA**

İsim yüklemindeki “imiş” bilgiyi sonradan öğrendiğimizi gösterir.

## 4.1.6 Ek fiilin şartı

**Ek fiilin şartı, isim yüklemine “ise” getirerek koşul anlamı katar.**

- İsim soylu bir sözü başka bir yargının koşulu hâline getirir.

| Kişi | Olumlu | Olumsuz |
|---|---|---|
| Ben | öğrenciysem | öğrenci değilsem |
| Sen | öğrenciysen | öğrenci değilsen |
| O | öğrenciyse | öğrenci değilse |
| Biz | öğrenciysek | öğrenci değilsek |
| Siz | öğrenciyseniz | öğrenci değilseniz |
| Onlar | öğrenciyseler | öğrenci değilseler |

**ÖRNEK**

Hava soğuksa montunu al.

**AÇIKLAMA**

Mont alma önerisi hava durumuna bağlanır.

**ÖRNEK**

Hazırsanız başlayalım.

**AÇIKLAMA**

Başlama için hazır olma koşulu aranır.

**ÖRNEK**

Hazırlıklar tamamsa başlayabiliriz.

**AÇIKLAMA**

Ek fiilin şartı “tamam” adını koşul bildiren bir yükleme dönüştürür.

**ÖRNEK**

Hava güzelse dışarı çıkalım.

**AÇIKLAMA**

Bir isim yüklemi ek fiilin şart biçimini almıştır.

**ÖRNEK**

İşini bitirdiysen gelebilirsin.

**AÇIKLAMA**

Çekimli fiile ek fiilin şart biçimi eklenmiştir.

## 4.1.7 Ek fiilin geniş zamanı

**Ek fiilin geniş zamanı, bir isim veya niteliği kişiyle ilişkilendirerek yargı kurar.**

- İsim soylu sözler kişi biçimleriyle yüklem olur.

- Üçüncü tekil kişide -dır bulunabilir veya düşebilir.

| Kişi | Olumlu | Olumsuz |
|---|---|---|
| Ben | öğrenciyim | öğrenci değilim |
| Sen | öğrencisin | öğrenci değilsin |
| O | öğrenci / öğrencidir | öğrenci değil / değildir |
| Biz | öğrenciyiz | öğrenci değiliz |
| Siz | öğrencisiniz | öğrenci değilsiniz |
| Onlar | öğrenciler / öğrencidirler | öğrenci değiller / değildirler |

Ek fiilin geniş zamanı — Soru

| Kişi | Soru biçimi |
|---|---|
| Ben | öğrenci miyim? |
| Sen | öğrenci misin? |
| O | öğrenci mi? |
| Biz | öğrenci miyiz? |
| Siz | öğrenci misiniz? |
| Onlar | öğrenciler mi? |

**ÖRNEK**

Ben öğretmenim.

**AÇIKLAMA**

Kişi bildiren biçim adın yüklem olmasını sağlar.

**ÖRNEK**

Bu oda geniştir.

**AÇIKLAMA**

Nitelik bildirir. “Bu oda geniş.” biçimi de isim cümlesidir.

**ÖRNEK**

Biz bu hafta izinliyiz.

**AÇIKLAMA**

“-yiz” eki isim yüklemini birinci çoğul kişiyle çekimler.

**ÖRNEK**

Siz bugün nöbetçisiniz.

**AÇIKLAMA**

İsim yüklemi ikinci çoğul kişiyle çekimlenmiştir.

## 4.1.8 Ek fiilin hikâyesi

**Hikâye birleşik çekimi, bir kipte çekimlenmiş fiile ek fiilin “idi” biçiminin getirilmesiyle oluşur.**

- Çekimli fiile idi getirilerek birleşik zaman kurulur.
- İsimlendirmede ilk kipin adı söylenir.

**ÖRNEK**

Kitap okuyordum.

**AÇIKLAMA**

Şimdiki zamanın hikâyesidir.

**ÖRNEK**

Yarın gelecekti.

**AÇIKLAMA**

Gelecek zamanın hikâyesidir.

**ÖRNEK**

Çocukken bu yolda koşardım.

**AÇIKLAMA**

Geniş zamanlı fiile “idi” eklenerek geniş zamanın hikâyesi oluşturulmuştur.

**ÖRNEK**

Dün onu bekliyorduk.

**AÇIKLAMA**

“-yor” ile “idi” birlikte şimdiki zamanın hikâyesini kurar.

## 4.1.9 Ek fiilin rivayeti

**Rivayet birleşik çekimi, bir kipte çekimlenmiş fiile ek fiilin “imiş” biçiminin getirilmesiyle oluşur.**

- Çekimli fiile imiş getirilerek birleşik zaman kurulur.
- Aktarma ve sonradan öğrenme gibi anlamlar bağlama göre belirlenir.

**ÖRNEK**

Her gün yürürmüş.

**AÇIKLAMA**

Geniş zamanın rivayetidir.

**ÖRNEK**

Erken çıkacakmış.

**AÇIKLAMA**

Gelecek zamanın rivayetidir.

**ÖRNEK**

O akşam yola çıkacakmış.

**AÇIKLAMA**

Gelecek zaman biçimi ek fiilin rivayetiyle birleşmiştir.

**ÖRNEK**

Eskiden her gün gelirmiş.

**AÇIKLAMA**

Geniş zaman biçimine “imiş” eklenmiştir.

## 4.1.10 Ek fiilin şartı ile birleşik çekim

**Şart birleşik çekimi, bir kipte çekimlenmiş fiile ek fiilin “ise” biçiminin getirilmesiyle oluşur.**

- Çekimli fiile ise getirilir.

- Oluşan biçim ikinci yargıyla koşul ilişkisi kurar.

**ÖRNEK**

Bilet aldıysan girebilirsin.

**AÇIKLAMA**

Görülen geçmiş zamanın şartıdır.

**ÖRNEK**

Her gün okuyorsa gelişir.

**AÇIKLAMA**

Şimdiki zamanın şartıdır.

**ÖRNEK**

Daha önce gördüysen yolu bilirsin.

**AÇIKLAMA**

Geçmiş zamanlı fiil "ise" ile birleşmiştir.

**ÖRNEK**

Mektubu yazıyorsan adresi de ekle.

**AÇIKLAMA**

Şimdiki zamanlı çekime ek fiilin şartı gelmiştir.

## Karıştırılan kavramlar

### Ek fiilde olumsuzluk ve soru

**İsim soylu yüklemin olumsuzu genellikle değil sözüyle kurulur.**

- Soru eki ayrı yazılır; ardından gelen kişi veya ek fiil biçimleri ona bağlanır.
- Fiil olumsuzluğu olan -ma/-me ile isim yüklemin olumsuzluğu aynı yapı değildir.

**ÖRNEK**

Yorgun değildim. Yorgun muydun?

**AÇIKLAMA**

İlk cümlede isim soylu yorgun yüklemi değil ve ek fiille olumsuzlaşmıştır. İkinci cümlede mu ayrı, -ydun soru ekine bitişik yazılmıştır.

**ÖRNEK**

Hazır değil misiniz?

**AÇIKLAMA**

"Değil" olumsuzluk, ayrı yazılan "mi" soru bildirir. Kişi eki soru ekine gelir.

**ÖRNEK**

Dün sen de hasta mıydın?

**AÇIKLAMA**

Soru eki ayrı yazılır, ek fiil soru ekine bağlanır.

**ÖRNEK**

Dün okulda değildim.

**AÇIKLAMA**

İsim yükleminin olumsuzu "değil" ile kurulur.

### Yeterlik ve olumsuz yeterlik

**Yeterlik bir işi yapabilme anlamı taşır.**

- Olumsuzunda çoğunlukla -(y)ama/-(y)eme biçimi kullanılır.
- Yapamama ile yapmama farklı anlamlardır; biri yeterliğin yokluğunu, diğeri eylemin gerçekleşmemesini bildirir.

**ÖRNEK**

Yazabilirim; yazamam; yazmam.

**AÇIKLAMA**

Yazabilirim yeterlik, yazamam yeterliğin olumsuzu, yazmam ise geniş zamanda olumsuz eylemdir. Son iki biçim her bağlamda aynı anlama gelmez.

**ÖRNEK**

Tek başına bu yükü kaldıramaz.

**AÇIKLAMA**

"-amaz" yeterliğin olumsuzunu bildirir. Kişinin gücü yetmez.

**ÖRNEK**

Bu soruyu çözebilirim.

**AÇIKLAMA**

Yeterlik, işi yapacak gücün bulunduğunu gösterir.

**ÖRNEK**

Soğuktan kapıyı açamadım.

**AÇIKLAMA**

Yeterliğin olumsuzu, açmanın mümkün olmadığını anlatır.

### Birleşik zaman ile birleşik fiil

**Fiilin kuruluşu ile çekimi iki farklı ölçüttür.**

- Yapım eki almamış tek köklü fiil, ek fiille birleşik zamanlı çekimlenebilir.
- İsim ve yardımcı fiilin birleşmesi ise yapıca birleşik fiil oluşturur.
- İki sınıflandırma aynı adla anılmamalıdır.
- Kurallı birleşik fiiller yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma gibi anlamlar taşır. "Yazabilir" yeterlik, "yazıverdi" tezlik, "bakakaldı" sürerlik, "düşeyazdı" yaklaşmadır. Yeterliğin olumsuzu "yazamaz" biçimindedir. Yaklaşma fiilinde işin gerçekleşmesine çok yaklaşılır ama gerçekleşmediği anlatılır. "Düşeyazdı" düşmekten kurtulduğu bir durumu bildirir.

**ÖRNEK**

Okuyordum; yardım ettim.

**AÇIKLAMA**

Oku- yapıca basit fiildir; şimdiki zaman ve ek fiilin geçmiş zamanıyla birleşik zamanlı çekilmiştir. Yardım ettim ise yapıca yardımcı fiille kurulan birleşik fiildir; görülen geçmiş zamanla çekimlenmiştir.

**ÖRNEK**

Arkadaşına yardım etti.

**AÇIKLAMA**

Ad ve yardımcı fiil birlikte tek bir işi anlatır.

**ÖRNEK**

Hatasını kabul etti.

**AÇIKLAMA**

"Kabul" adı "etmek" yardımcı fiiliyle birleşir.

**ÖRNEK**

Çocukken bu yolda koşardım.

**AÇIKLAMA**

Geniş zamanlı fiile "idi" eklenerek geniş zamanın hikâyesi oluşturulmuştur.

## Ek fiil değiştiğinde

**Aynı isim yüklemine farklı ek fiil biçimleri geldiğinde konuşanın bilgiyi aktarış biçimi değişebilir.**

- Zamanı belirlerken çekimli fiille isim soylu yüklem ayrımını koruyun.

**ÖRNEK**

Dün salon boştu.

**AÇIKLAMA**

Boş sıfatı ek fiille geçmişteki bir durumu bildirir. Yüklem isim soyludur.

**ÖRNEK**

Dün salon boşmuş.

**AÇIKLAMA**

Konuşan, bu durumu sonradan öğrenmiş veya fark etmiş olarak aktarır. Yüklemin isim soylu olması iki cümlede de korunur.

**ÖRNEK**

Dün onu bekliyorduk.

**AÇIKLAMA**

"-yor" ile "idi" birlikte şimdiki zamanın hikâyesini kurar.

**ÖRNEK**

Dün hava serindi.

**AÇIKLAMA**

"Serin" adına ek fiilin geçmiş zamanı eklenerek yüklem kurulmuştur.

## Ayırt etme ve kontrol

- İsim yüklemiyle çekimli fiili ayırın. Ek fiil ismi yüklem yapabilir veya zaten çekimli fiile gelerek birleşik çekim kurabilir.

- Birleşik zaman ile birleşik fiil farklı ölçütlerdir. "Okuyordum" yapıca basit fiilin birleşik çekimi, "yardım ettim" birleşik fiilin tek zamanlı çekimidir.

**PÜF NOKTASI**

Birleşik zaman sorusunda ek fiili; birleşik fiil sorusunda sözcüğün hangi unsurlarla kurulduğunu arayınız.

**DİKKAT**

"Okuyordu" birleşik zamanlı ama yapıca basittir. "Yardım etti" yapıca birleşik ama tek zaman ekiyle çekimlidir. Zaman ve yapı sorularını ayrı çözünüz.